

РОЗДІЛ IV. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК [378.016:373.5.011.3-051]:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-1-1-20>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ

Боровець О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-0722-3317
olena.borovets@rshu.edu.ua*

Яковишина Т. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-9507-3621
tetiana.yakovyshyna@rshu.edu.ua*

Ключові слова:

*компетентність, професійна
компетентність майбутнього
педагога, моделювання,
модель, технологія
моделювання професійної
діяльності.*

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної педагогіки вищої школи – формуванню професійної компетентності майбутнього педагога як системотвірної основи діяльності фахівця, яка поєднує його теоретичну та практичну готовність до виконання професійно-педагогічних функцій. Виокремлено основні складники досліджуваного поняття: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, аксіологічний, індивідуально-особистісний. У дослідженні зазначається, що професійна компетентність педагога починає формуватися в процесі оволодіння фахом під час навчання у ЗВО; відстоюється думка про те, що дієвим засобом підвищення ефективності досліджуваного процесу є моделювання.

Дослідницями розкривається сутність понять «моделювання», «модель», «педагогічне моделювання», вказується на багатоаспектність застосування методу моделювання у педагогічній теорії та практиці.

У статті зазначається, що педагогічному моделюванню підлягають усі компоненти процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога (цільовий, змістовий, діяльнісний, контрольньо-результативний), що дає змогу викладачеві дослідити, спроектувати та відтворити суттєві ознаки та складники певного педагогічного явища чи процесу. Охарактеризовано особливості моделювання викладачем основних компонентів професійної компетентності майбутнього педагога в освітньому процесі ЗВО. Акцентовано увагу на тому, що на всіх етапах формування професійної компетентності майбутнього педагога доцільно застосовувати технологію моделювання професійної діяльності, сутність якої полягає в тому, що здобувачі освіти у спеціально створених ситуаціях імітують різні види педагогічної діяльності.

У публікації доводиться, що ефективність процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога залежить від якості організації спеціальної діяльності, спрямованої на її моделювання, до якої варто долучати всіх учасників освітнього процесу.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER BY MEANS OF MODELLING

Borovets O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary, Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of the Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0722-3317
olena.borovets@rshu.edu.ua*

Yakovyshyna T. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary, Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of the Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9507-3621
tetiana.yakovyshyna@rshu.edu.ua*

Key words: *competence, professional competence of the future teacher, modelling, model, professional modelling technology.*

The article is devoted to the actual problem of modern pedagogy of higher education – the formation of a professional competence of the future teacher as a systematic basis of the activities of a specialist. The main components of the investigated concept are outlined: motivational, cognitive, activity, axiological, individual-personality. The study states that the professional competence of the teacher begins to be formed in the process of mastering the specialty during training; defended opinion that an effective means of increasing the effectiveness of the investigated process is modelling.

Researchers reveal the essence of the concepts of “modelling”, “model”, “pedagogical modelling”, indicate a multicasts of the use of the method of modelling in pedagogical theory and practice.

The article states that the pedagogical modelling is subject to all components of the process of forming a professional competence of the future teacher, which allows the teacher to explore, to tailor and reproduce significant features and components of a certain pedagogical phenomenon or process. The peculiarities of modelling the teacher of the main components of the professional competence of the future teacher in the educational process are characterized. It is emphasized that at all stages of formation of the professional competence of the future teacher, it is expedient to use the technology of modelling professional activity, the essence of which is that the applicants of education in specially created situations simulate various types of pedagogical activities. The publication proves that the effectiveness of the process of forming a professional competence of the future teacher depends on the quality of the organization of special activity aimed at its modelling, which should be involved in all participants in the educational process.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні, глобалізаційні процеси, які інтенсифікувалися в різних сферах життя українського суспільства у ХХІ ст., суттєво відобразилися на ключових підходах до реформування системи вищої освіти, на постановці мети і завдань вищої школи. Зміщення акцентів із процесу на результат навчання актуалізувало проблему компетентнісного підходу,

що передбачає формування у здобувачів вищої освіти компетентностей, які включають здатність застосовувати здобуті знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації в реальних життєвих та професійних ситуаціях, а також здатність до самоосвіти та саморозвитку [4]. Закономірно, що досягнення нової мети потребує застосування нових форм, засобів, методів освітньої діяльності.

Процес формування професійної компетентності майбутнього педагога – складний за структурою та багатофункціональний за змістом. Підвищити його якість та результативність в умовах освітнього процесу ЗВО можна за допомогою інтегративних системних засобів, дієвим серед яких вважаємо моделювання. Сучасні дослідники зазначають, що «моделювання як метод міцно увійшов у практику дослідження проблем підготовки та професійної діяльності фахівців останнім часом. Це явище не данина моді, а об'єктивна необхідність, що пов'язана: по-перше, з ускладненням професійної діяльності фахівців; по-друге, зі стрімкою зміною змісту діяльності та вимог, що висувуються до неї; і по-третє, з необхідністю глибокого усвідомлення змін усієї системи підготовки кадрів» [7, с. 23].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування професійної компетентності майбутнього педагога – стратегічне завдання сучасної вищої педагогічної освіти. Зважаючи на високу актуальність та значущість зазначеної проблеми, її вивченню присвячено чимало досліджень. У працях С. Вітвіцької, О. Дубасенюк, І. Зимньої, І. Зязюна, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, Т. Сорокіної, В. Серикова, А. Хуторського та інших розглядаються сутність, структура, компоненти професійної компетентності педагога, різні аспекти її формування у здобувачів вищої освіти в процесі професійної підготовки.

Аналіз наукових джерел свідчить, що моделювання як метод наукового дослідження, пізнавальної та управлінської діяльності широко застосовується в різних галузях науки, зокрема і в педагогіці. На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики моделювання відіграє важливу роль та виконує низку функцій, що доведено вітчизняними та зарубіжними вченими. Так, Є. Лодатко вивчає різні аспекти й особливості моделювання в педагогіці; О. Пономарьов, С. Заветний аналізують соціальний складник у моделюванні діяльності фахівця. У працях О. Борисової, Л. Карасьової, І. Сабатовської, О. Столяренко досліджуються теоретичні основи моделювання діяльності викладача ЗВО. Проблеми моделювання професійної діяльності фахівців висвітлюються в наукових працях А. Вербицького, С. Вітвіцької, В. Загвязинського, Л. Семушиної та інших.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що формування професійної компетентності майбутніх педагогів засобами моделювання висвітлено не досить повно, що зумовлює потребу в обґрунтуванні тих умов цього процесу, які забезпечують його ефективність.

Формулювання цілей статті – розкрити сутність поняття «моделювання» та дослідити можливість застосування педагогічного моделювання

з метою підвищення ефективності процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога під час навчання у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. У низці нормативно-правових документів, які регулюють професійну діяльність педагога (Закон України «Про освіту», Концепція «НУШ», професійний стандарт за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» та ін.), визначено вимоги до загальних та фахових компетентностей учителя та викладача сучасного закладу освіти. У науковій літературі професійну компетентність педагога розглядають як системотвірну основу діяльності фахівця, що поєднує його теоретичну та практичну готовність до виконання професійно-педагогічних функцій.

Нині немає єдиного підходу до визначення структури професійної компетентності педагога, оскільки це поняття багатоаспектне та динамічне, зазнає впливів та змін у тісному взаємозв'язку із розвитком педагогічної науки та практики. С. Вітвіцька на основі аналізу праць І. Зимньої, В. Серикова, А. Хуторського виділяє такі основні складники досліджуваного поняття: мотиваційний (готовність до прояву компетентності, професійна мотивація); когнітивний (володіння знаннями – систематизованою інформацією про об'єкти, процеси та явища навколишньої дійсності, зафіксованою у свідомості); діяльнісний (володіння уміннями, необхідними способами діяльності та навичками); аксіологічний (сформованість професійних ціннісних орієнтацій – системи цінностей та установок, ставлень до явищ і процесів) [1, с. 195]. Також важливим компонентом є індивідуально-психологічні особливості особистості – характер, темперамент, специфіка перебігу психічних пізнавальних процесів, індивідуальний стиль діяльності та поведінки.

Професійна компетентність педагога починає формуватися в процесі оволодіння фахом під час навчання у ЗВО і продовжує розвиватися впродовж усього життя. Аналіз наукових праць, нормативно-правової бази, власний досвід педагогічної діяльності дозволяють виділити як найважливіші такі компоненти процесу формування професійної компетентності: цільовий, змістовий, діяльнісний, контрольно-результативний. Вважаємо, що реалізація зазначених вище компонентів буде ефективною за умови їх чіткого планування та організації із застосуванням методу моделювання, оскільки «створення доцільної й ефективної педагогічної системи неможливе без спеціальної діяльності, спрямованої на її моделювання, до якої, як правило, долучаються всі учасники педагогічного процесу» [8, с. 11].

Поняття «моделювання», «модель» потрапили в педагогічну науку та практику з інших галузей знань. Так, С. Вітвіцька зазначає, що моделювання в широкому розумінні – це «особливий пізнавальний процес, метод теоретичного, практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт – замісник (модель), досліджує його» [6, с. 17–18]. Модель відносять до ключових понять теорії пізнання; це «будь-який уявний, знаковий чи матеріальний образ оригіналу» [8, с. 10]. На думку І. Зязюна, модель у педагогіці – це «штучно створений зразок у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм чи формул, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (чи явища), відображає й відтворює у більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами цього об'єкта» [3, с. 211].

У процесі педагогічного моделювання відбувається дослідження і відтворення суттєвих ознак та складників певного педагогічного явища чи процесу за допомогою моделі, яка є її аналогом, представленим у знаково-символічній формі, і дає нову інформацію про об'єкт [2; 5]. А. Теплицька акцентує, що «модель у педагогічному процесі – це не тільки відображення деякого стану педагогічної реальності, а й форма діяльності, яка передбачається...» [9, с. 427]. Співзвучними є твердження і С. Вітвіцької про те, що «науково обґрунтована модель певного процесу покликана відтворювати не лише його статику, а й динаміку, дозволяє прогнозувати його розвиток та майбутній позитивний результат» [6, с. 18].

Застосування моделювання в педагогічній науці та практиці має декілька аспектів: гносеологічний, загальнометодологічний, психологічний. Сутність гносеологічного аспекту полягає в тому, що «модель відіграє роль проміжного об'єкта у процесі пізнання педагогічного явища»; загальнометодологічний аспект дозволяє «оцінювати зв'язки і відношення між характеристиками стану різних елементів навчально-виховного процесу на різних рівнях їх опису і вивчення»; психологічний аспект дає змогу описати різні складники «навчальної і педагогічної діяльності та виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності» [7, с. 25–27].

Педагогічному моделюванню підлягають усі компоненти процесу професійної підготовки фахівця у ЗВО, зокрема і процес формування професійної компетентності майбутнього педагога. Проектувальну, організаційну, управлінську функції у цьому процесі відіграє викладач, який здійснює моделювання на всіх етапах з урахуванням тривалості навчання здобувачів освіти, переліку освітніх компонент у навчальних планах

підготовки фахівця, наявності різних видів та тривалості педагогічної практики, обсягів аудиторної та самостійної роботи студентів тощо.

У процесі моделювання викладач ЗВО повинен усвідомлювати, що постановка мети – формування професійної компетентності майбутнього педагога – задекларована у низці нормативно-правових документів, серед яких ключовими є стандарти вищої освіти, де вказуються інтегральні, загальні та фахові компетентності, якими повинен володіти випускник. Очікуваним результатом процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога є належна підготовка здобувачів вищої освіти до виконання професійних функцій та видів діяльності в динамічних і часто непередбачуваних умовах закладу освіти.

Змістовий компонент процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога моделюється викладачем на основі освітньо-професійної програми, яка є моделлю професійної та освітньої підготовки фахівця відповідної спеціальності та ступеня вищої освіти. Моделювання змісту здійснюється чітко та логічно з урахуванням поставлених цілей, що забезпечується відбором відповідної навчальної інформації, дидактичних матеріалів, конкретних прикладів із життя, які сприяють формуванню когнітивної та діяльнісної складових частин професійної компетентності, а також особистісних характеристик фахівця. Змістовий компонент моделюється та фіксується у відповідній навчально-програмній документації, зокрема, робочій програмі навчальної дисципліни, у силабусі курсу тощо.

Моделювання діяльнісного та контрольного-результативного компонентів процесу формування професійної компетентності майбутнього педагога включає моделювання навчальних занять (лекційних, практичних, лабораторних), самостійної роботи студентів, різних методів та прийомів діяльності на заняттях і форм контролю.

У науково-методичній літературі зазначається, що «у моделюванні лекційних занять викладач зобов'язаний дотримуватися робочої навчальної програми щодо вибору тем, але не обмежуватися у трактуванні навчального матеріалу, у формах і засобах доведення його до студентів» [8, с. 47]. Моделюючи аудиторні заняття, викладач повинен запланувати проведення різних за змістом та принципами викладання їх видів, а також враховувати основні вимоги: актуальність та високий науковий рівень інформації, посилання на нормативно-правову базу, органічний зв'язок теорії з практикою; рекомендації до самостійного вивчення тих чи інших тем, необхідних для практичної роботи. Варто запланувати та впроваджувати елементи інноваційних технологій навчання, аналіз проблемних ситуацій, проводити рольові та ділові

ігри, інші активні форми роботи, які забезпечуватимуть формування мотиваційного та діяльнісного компонентів професійної компетентності.

Моделювання самостійної роботи студентів передбачає включення до моделі цього процесу постановку цілей, укладання системи завдань, надання рекомендацій щодо їх виконання, формування чітких критеріїв оцінювання результатів роботи студентів, а також чіткі уявлення про очікувані результати. Практично доведено, що результативність самостійної роботи студентів значною мірою залежить від способів її організації, змістовності, обсягів та різноплановості завдань. Моделювання різних видів контролю ефективності процесу формування професійної компетентності передбачає обґрунтування критеріїв, показників, рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього педагога, підбір відповідних методик діагностики.

На всіх етапах формування професійної компетентності майбутнього педагога доцільно застосовувати технологію моделювання професійної діяльності, сутність якої полягає в тому, що здобувачі освіти у спеціально створених ситуаціях імітують різні види педагогічної діяль-

ності, демонструючи засвоєні знання та вміння їх застосовувати на практиці, виконуючи певні дії, самостійно приймаючи рішення. Практика застосування цієї технології доводить її ефективність: у студентів систематизуються цілісні уявлення про майбутню професію, удосконалюються вміння та навички виконання професійних функцій, формуються важливі професійні та особистісні якості.

Висновки та перспективи подальших розробок. Отже, зважаючи на велике значення формування професійної компетентності майбутнього педагога у процесі підготовки конкурентоздатного фахівця, необхідно послуговуватися новими методами, засобами, технологіями, серед яких – моделювання. Педагогічне моделювання дозволяє цілісно відобразити зміст, структуру, взаємозв'язки складників певного явища чи процесу педагогічної реальності, отримати інформацію про їх попередній, актуальний і майбутній стан, перспективи функціонування та розвитку.

Подальших досліджень, на нашу думку, потребує створення та реалізація інноваційних моделей процесу підготовки майбутнього педагога в умовах сучасного ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітвицька С. Професіографічний підхід у підготовці майбутніх магістрів освіти в контексті інформаційно-комунікаційних технологій. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія / за ред. О. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 192–222.
2. Вішнікіна Л. Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога*. 2008. № 7–8 (86–87). С. 80–84.
3. Зязюн І. Філософія педагогічного світогляду. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. Київ–Ченстохова, 2012. Вип. 6. С. 209–222.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : Освіта. 2004. 164 с.
5. Лодатко Є. Моделювання в педагогіці: точки відліку. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку* : е-журнал. 2010. Випуск № 1. URL: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_ediitions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/ (дата звернення: 20.03.2021).
6. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / за ред. С. Вітвицької. Житомир : Вид. О. Євенок, 2019. 304 с.
7. Сабатовська І., Кайдалова Л. Моделювання діяльності фахівця : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2014. 180 с.
8. Столяренко О., Столяренко О. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 196 с.
9. Теплицька А. Модель і моделювання в професійній освіті майбутніх учителів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 6. С. 181–191.

REFERENCES

1. Vitvytska, S. (2016). Profesiohrafichniy pidkhid u pidhotovtsi maibutnix mahistriv osvity v konteksti informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Professional approach in the preparation of future masters in the context of information and communication technologies]. *Teoriia i praktyka profesii noi maisternosti v umovakh tsilezhytteivoho navchannia* [Theory and practice of professional skills in terms of purposeful learning]. Zhytomyr: Ruta, pp. 192–222.
2. Vishnikina, L. (2008). Pedahohichne modeliuвання yak osnova proektuvannia osvithnikh protsesiv [Pedagogical modelling as a basis for designing educational processes]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, No. 7–8 (86–87), pp. 80–84.

3. Ziazun, I. (2012). *Filosofia pedahohichnoho svitohliadu* [Philosophy of pedagogical worldview]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia*. Kyiv–Chenstokhova, Vol. 6, pp. 209–222.
4. Ovcharuk, O. (ed.) (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
5. Lodatko, Ye. (2010). *Modeliuvannia v pedahohitsi: tochky vidliku* [Modelling in pedagogy: starting points]. *Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku* [Pedagogical science: history, theory, practice, development trends] (electronic journal), Vol. 1. Retrieved from: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/ (accessed 20 March 2021).
6. Vitvytska, S. (ed.) (2019). *Modeliuvannia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv* [Modelling of professional training in the context of European integration processes]. Zhytomyr: O. Yevenok. [in Ukrainian].
7. Sabatovska, I., Kaidalova, L. (2014). *Modeliuvannia diialnosti fakhivtsia* [Modelling the activities of a specialist]. Kharkiv: NFaU [in Ukrainian].
8. Stoliarenko, O., Stoliarenko, O. (2015). *Modeliuvannia pedahohichnoi diialnosti u pidhotovtsi fakhivtsia* [Modelling of pedagogical activity in specialist training]. Vinnytsia: “Nilan-LTD” [in Ukrainian].
9. Teplytska, A. (2015). *Model i modeliuvannia v profesiinii osviti maibutnikh uchyteliv* [Model and modelling in the professional education of future teachers]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. Vol. 6, pp. 181–191.